

Fiqhi Capacities of Islamic Society for Community-Based Prevention of the Economic Preconditions of Crime

Davood Saeedi¹, Karim Kokhaizadeh²

1. Department of Islamic Studies, Faculty of Literature and Humanities, Islamic Azad University, Bandar Abbas Branch, Bandar Abbas, Iran. Email: d.saeedi@yahoo.com

2. Corresponding Author, Associate Professor, Department of Jurisprudence and Foundations of Islamic Law, Faculty of Theology and Islamic Studies, Ilam University, Ilam, Iran. Email: k.kokhaizadeh@ilam.ac.ir

Article Info

Article type:
Research Article

Article history:

Received

05 July 2023

Received in revised form

06 August 2023

Accepted

24 August 2023

Available online

22 June 2026

Keywords:

fiqh,
crime prevention,
costs of crime,
Islamic contracts,
Islamic banking system

ABSTRACT

A substantial body of research indicates a clear link between crime and economic conditions. The role of economic factors—poverty, unemployment, income inequality, and unequal access to economic opportunity—in property offenses and in certain crimes such as homicide is undeniable. The present study offers a brief examination of the most important jurisprudential capacities of Islamic society, from acts of worship to transactions, for community-based prevention of some economic grounds of crime. In financial-economic jurisprudential teachings, Islam places its greatest emphasis on social prevention aimed at eliminating or reducing the criminal population. This does not mean that situational or punitive prevention is rejected in fiqh; rather, the principle and foundation of Islamic teachings is cultivating human beings who are inherently good and, so to speak, resilient in criminal situations. Using a descriptive-analytical method and relying on library and internet sources, this article shows that some community-oriented jurisprudential capacities have remained neglected. Based on its findings, the unmanaged capacities of khums and zakat, the non-profit qard al-hasana contract, and participatory contracts such as partnership and mudaraba—for preventing criminogenic grounds like poverty, unemployment, and economic inequality—are recommended as the most important results of the study. By contrast, exchange contracts such as lease-to-own, installment sale, debt purchase, salam, guarantee, and ju'alalah, since they themselves prepare the ground for some economic contexts of crime, should be policy-designed only in a limited and minor manner in Islamic banking.

Cite this article: Saeedi, D., & Kokhaizadeh, K. (2026). Fiqhi capacities of Islamic society for community-based prevention of the economic preconditions of crime. *Studies of Islamic Jurisprudence and Basis of Law*, 20(1), 131-152. <https://doi.org/10.22034/fvh.2023.16359.1796>

© Author(s) retain the copyright. Publisher: Al-Mustafa International University.
DOI: <https://doi.org/10.22034/fvh.2023.16359.1796>

Introduction

Macroeconomic variables do not mechanically cause crime, but poverty, unemployment, inequality, and concentrated wealth can become important elements in a broader criminogenic environment. Crime also imposes substantial public and private costs, including imprisonment, victim trauma, family disruption, and lost economic productivity. It is therefore necessary to examine whether Islamic jurisprudence contains institutions capable of preventing crime indirectly by reducing the economic conditions in which it is more likely to occur.

The relevant capacities are distributed across devotional and transactional law. Financial obligations and voluntary giving can support social protection; endowments can fund education, welfare, and community infrastructure; benevolent lending can prevent exploitative indebtedness; and participatory contracts can distribute opportunity and risk more fairly. The article considers these mechanisms as forms of community-based social prevention rather than as substitutes for criminal justice.

Methodology

The research uses descriptive-analytical content analysis based on library and electronic sources. It reviews criminological research on economic conditions and offending, then examines Islamic financial duties, charitable institutions, and banking contracts to determine their preventive potential. The study distinguishes indirect economic prevention from punitive sanctions and from situational crime-prevention measures.

Literature Review

Prior research has considered the preventive role of waqf, financial worship, and religious institutions. Studies have linked endowments to social security, education, cultural development, and stronger community relations, and have examined zakāt, khums, vows, expiations, charitable gifts, and qarḍ al-ḥasana as means of reducing vulnerability. The present article broadens the inquiry by comparing these institutions with participatory and exchange-based banking contracts and by evaluating their contribution to reducing poverty, unemployment, and inequality.

Findings

Fiqhi-economic measures generally prevent crime indirectly. They target conditions such as poverty, lack of employment, unequal distribution, and excessive concentration of wealth rather than the criminal act itself. Khums and zakāt can supplement public welfare where collection and allocation are professionally administered. Waqf can finance enduring social goods. Qarḍ al-ḥasana offers access to credit without compounding debt. Partnership, muḍāraba, muzāra'a, and musāqāt can create productive employment and distribute profits through shared enterprise.

These capacities remain underused or are often implemented only formally. In Islamic banking, participatory contracts and genuine benevolent lending should be expanded, while contracts such as lease-to-own, installment sale, debt purchase, salam, guarantee, and ju'āla should be regulated carefully where their design can intensify indebtedness, inequality, or economic insecurity.

Discussion

Voluntary charity alone cannot solve structural inequality because private actors may free-ride and lack sufficient incentives to secure distributive justice. Effective prevention therefore requires institutional management, legal oversight, reliable collection, transparent allocation, and integration with public social policy. The state and civil society should convert dispersed religious duties into coordinated systems capable of producing measurable reductions in deprivation.

The proposal does not claim that economic reform eliminates crime or that poverty is its sole cause. Rather, it treats economic institutions as one layer of a comprehensive preventive strategy. Their success should be evaluated through employment creation, reduction of harmful debt, access to basic needs, and fairer distribution of opportunity.

Conclusion

Islamic jurisprudence contains significant but insufficiently managed capacities for reducing the economic conditions associated with crime. Khums, zakāt, waqf, qarḍ al-ḥasana, partnership, muḍāraba, muzāra'a, and musāqāt can support poverty reduction, employment, and distributive balance. Islamic banking should implement participatory and benevolent instruments in substance rather than merely in form, and effective sanctions should address institutions that disguise interest-bearing arrangements. Exchange-based contracts should be used cautiously where they aggravate criminogenic economic pressures.

Declarations

Author Contributions: Davood Saeedi and Karim Kokhaizadeh jointly collected the data.

Data Availability Statement: Not applicable.

Acknowledgements: No acknowledgement was declared.

Ethical Considerations: The authors observed the ethical principles governing the conduct and publication of scientific research.

Funding: This research received no specific grant from public, commercial, or not-for-profit funding bodies.

Conflict of Interest: The authors declared no conflict of interest.

Declaration of Generative AI and AI-assisted Technologies: The authors declared that no artificial intelligence was used in the writing process.

نگاهی به ظرفیت‌های فقهی جامعه اسلامی در پیشگیری جامعه‌مدار از زمینه‌های اقتصادی وقوع جرم

داوود سعیدی^۱، کریم کوخایی‌زاده^۲

۱. مدرس، گروه معارف اسلامی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد بندرعباس، بندرعباس، ایران. رایانامه: d.saeedi@yahoo.com
۲. نویسنده مسئول، دانشیار، گروه فقه و مبانى حقوق اسلامی، دانشکده الهیات و معارف اسلامی، دانشگاه ایلام، ایلام، ایران. رایانامه: k.kokhaizadeh@ilam.ac.ir

چکیده

اطلاعات مقاله

نوع مقاله:

مقاله پژوهشی

تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۰۴/۱۴

تاریخ بازنگری: ۱۴۰۲/۰۵/۱۵

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۰۶/۰۲

تاریخ انتشار: ۱۴۰۵/۰۴/۰۱

کلیدواژه‌ها:

فقه،

پیشگیری از جرم،

هزینه‌های جرم،

عقود اسلامی،

نظام بانکداری اسلامی

پژوهش‌های بی‌شماری در مورد ارتباط میان جرم و شرایط اقتصادی وجود دارد. نقش عامل‌های اقتصادی از جمله فقر، بیکاری، نابرابری درآمدی و اقتصادی در وقوع جرایم علیه اموال و برخی جرایم همچون قتل، غیرقابل انکار است. هدف پژوهش حاضر نگاهی اجمالی و مختصر به مهم‌ترین ظرفیت‌های فقهی جامعه اسلامی، از عبادات گرفته تا معاملات، برای پیشگیری جامعه‌مدار از برخی بسترهای اقتصادی وقوع جرایم است. در آموزه‌های فقهی با مبنای مالی و اقتصادی، بیشترین تأکید اسلام برای زدودن یا تقلیل جمعیت کیفری در حوزه پیشگیری اجتماعی متمرکز است. البته این سخن بدین معنا نیست که در فقه، رویکرد پیشگیری وضعی یا تنبیهی نفی شود، بلکه اصل و اساس آموزه‌های اسلام، تربیت انسان‌هایی ذاتاً خوب و به اصطلاح تاب‌آور در موقعیت‌های مجرمانه است. نوشتار حاضر که به روش توصیفی-تحلیلی و با استناد به منابع کتابخانه‌ای و اینترنتی انجام گرفته، نشان‌دهنده مغفول ماندن برخی از ظرفیت‌های فقهی جامعه‌مدار است. مبتنی بر یافته‌های این نوشتار، ظرفیت‌های مدیریت‌نشده خمس و زکات و عقد غیرانتفاعی قرض الحسنه و عقود مشارکتی همانند شرکت و مضاربه برای پیشگیری از بسترهای جرم‌زایی همچون فقر، بیکاری و نابرابری اقتصادی، به‌عنوان اهم نتایج پژوهش حاضر توصیه می‌گردد. سهم عقود مبادله‌ای همانند اجاره به شرط تملیک، فروش اقساطی، خرید دین، سلف، ضمان و جعالة، چون خود زمینه‌ساز برخی بسترهای اقتصادی وقوع جرم هستند، می‌بایست در بانکداری اسلامی به‌صورت محدود و اندک سیاست‌گذاری شود.

استناد: سعیدی، داوود؛ و کوخایی‌زاده، کریم. (۱۴۰۵). نگاهی به ظرفیت‌های فقهی جامعه اسلامی در پیشگیری جامعه‌مدار از زمینه‌های اقتصادی وقوع جرم. مطالعات فقه اسلامی و مبانى حقوق، ۲۰(۱)، ۱۵۲-۱۳۱.
<https://doi.org/10.22034/fvh.2023.16359.1796>

مقدمه

پیشگیری از جرم که مجموعه اقدامات و تکنیک‌های اتخاذی توسط جامعه و دولت با هدف کاهش میزان وقوع تعریف می‌شود، دارای رویکردهای متنوعی است. با توجه به رویکردهای متنوعی که در حوزه پیشگیری از جرایم وجود دارد، می‌توان پرسید که ظرفیت‌های فقهی در حوزه پیشگیری از جرایم چیست. نقش متغیرهای کلان اقتصادی از جمله فقر، بیکاری، نابرابری درآمدی و اقتصادی، در وقوع جرایم علیه اموال و برخی جرایم همچون قتل، غیرقابل انکار است. از همین رو اهمیت پرداختن به ظرفیت‌های مدیریت‌نشده ابواب فقهی در جامعه اسلامی برای از بین بردن همین بسترهای جرم‌زا از اولویت ویژه‌ای برخوردار است. آنچه ضرورت بحث را علاوه بر افزایش نرخ برخی جرایم ایجاد می‌کند، هزینه‌های وقوع این جرایم‌اند. هزینه‌های مادی و معنوی مانند هزینه‌های هتلینگ (اسکان) زندانیان و هزینه‌های روحی و روانی قربانیان جرایم، تنها بخش اندکی از این هزینه‌ها هستند. بیان جایگاه رویکردهای فقهی در میان انواع شیوه‌های پیشگیری از جرم به روش توصیفی-تحلیلی و ابزار کتابخانه‌ای می‌تواند افق‌های تازه و نوینی را به‌سوی رهیافت‌های پیشگیری بگشاید. رویکردهای موجود در حوزه پیشگیری از جرم از سه رویکرد مکانیکی، اصلاحی و تنبیهی خارج نیستند. رویکردهای مکانیکی، تحلیلی مکانیکی، وضعیت‌محور و فرصت‌مدارانه از ارتکاب جرم دارند. در این رویکرد، ارتکاب جرم، معلول یک «فرصت» است. این رویکردها، تحلیلی مکانیکی از وقوع جرم ارائه می‌دهند و جرم را «بهترین انتخاب» مجرم و معادله ناشی از «هزینه و سود» ارتکاب جرم می‌دانند. در رویکرد مکانیکی، مجرم فردی عقلانی تلقی می‌شود که حساب‌گر است و هنگامی دست به ارتکاب جرم می‌زند که سود حاصل از ارتکاب جرم از هزینه آن بیشتر باشد. این رویکرد اعتقاد دارد که می‌توان با تغییر در شرایط و اوضاع و احوال در مسیر ارتکاب جرم، از وقوع آن پیشگیری نمود. بنابراین باید خطر دستگیری، رسیدن به آماج و خطر تلاش برای ارتکاب جرم را افزایش داده و در عین حال، سود حاصل از ارتکاب جرم را کم کرد. تجزیه و تحلیل اقتصادی جرم در مبحث کلی اقتصاد خرد قرار می‌گیرد که فعالیت اقتصادی را قبل از هرچیز به‌عنوان فعالیت نقش‌آفرینان فردی تلقی می‌کند. به این ترتیب می‌بینیم که مفاهیم قیمت، سود، مفید بودن، مؤثر بودن و بالاترین درجه مطلوبیت، مفاهیم بنیادی این نوع رویکرد را تشکیل می‌دهند که متضمن رهیافت اقتصادی به رفتار فردی و رهیافت اقتصادی به واکنش اجتماعی علیه جرم است (گسن، ۱۹۹۸، ص. ۱۸۴).

رویکرد دوم، رویکرد اصلاحی است که سعی دارد با حذف علل ریشه‌ای و اجتماعی جرم، از وقوع جرم پیشگیری نماید. رویکرد اصلاحی شامل رویکرد پیشگیری اجتماعی (که خود به دو شاخه رویکرد رشدمدار و جامعه‌مدار تقسیم می‌شود) و پیشگیری اولیه، ثانویه و ثالث است. راهبردهای پیشگیری‌های اجتماعی، راهبردهای طولانی‌مدت بوده که به دنبال مبارزه با علل ریشه‌ای جرم، از قبیل تبعیض، فقر، بیکاری، ناکارآمدی اقتصادی، نقص در سیستم رفاه اجتماعی و سایر عوامل اجتماعی هستند. آخرین رویکرد، رویکرد تنبیهی است؛ رویکردی که سعی دارد تا از طریق مجازات و بازدارندگی ناشی از آن به پیشگیری از جرم بپردازد (البته رویکرد تنبیهی در مفهوم خاص پیشگیری از جرم نمی‌گنجد) (گروه پژوهشی حقوق جزا و جرم‌شناسی اداره کل پژوهش و اطلاع‌رسانی، ۱۳۸۷، ص. ۲۲۴).

هدف از طرح این مسئله، واکاوی ظرفیت‌های فقهی جوامع اسلامی برای پیشگیری از جرایم و جنایات و هزینه‌های ناشی از آن‌هاست. با توجه به مطالب گفته‌شده، سؤالات ذیل مطرح می‌شوند که آیا دیدگاه فقهی قابلیت ارائه راهکاری جامعه‌مدارانه از جرم را داراست؛ این قابلیت‌ها و راهکارها کدامند و چگونه فرآیند کاهش جرم را در پی خواهند داشت.

مروری بر ادبیات موضوع

در حوزه مطالعات پیشگیری از جرم، حاجی‌ده‌آبادی به خوبی نقش وقف و آثار آن در پیشگیری از بزهکاری و بزه‌دیدگی را تبیین کرده است. از اهداف نهاد مترقی وقف می‌توان به تأمین اجتماعی نیازهای طبقات فقیر جامعه، تهیه و تأمین بسترهای رشد علمی و فرهنگی جامعه، افزایش سطح معرفت دینی و نهادینه ساختن دینداری و... اشاره کرد (حاجی‌ده‌آبادی، ۱۳۸۸، صص. ۴۲-۶۰). محمد مهدی کمالی نیز در پایان‌نامه «نقش عبادات مالی در پیشگیری از جرم» به جایگاه آن‌ها نظر داشته و عبادات مالی را به دو قسم واجب و مستحب تقسیم نموده است. در عبادات مالی واجب، زکات، زکات فطره، خمس، نذر، کفارات و قربانی را بررسی نموده و در عبادات مالی مستحب، وقف، وصیت، عطایا، قرض الحسنه و زکات مستحب را به‌عنوان عواملی در پیشگیری از جرم تحلیل نموده است و از باور به اصول دین به‌عنوان نقش پیشگیرانه آن یاد می‌کند (کمالی، ۱۳۹۴). مطالعه حاجی‌تبار فیروزجانی نیز به‌صورت کلی به جایگاه نهادهای مذهبی از جمله وقف در اصلاح شرایط فیزیکی و اجتماعی بزهکاری و سوزاندن ریشه‌های آن و سالم‌سازی جامعه اشاره دارد و از کارکردهای تأمین امنیت و عدالت فردی و اجتماعی آن، ایجاد فضای محیطی مناسب و تقویت روابط اجتماعی برای این نهاد نام می‌برد (حاجی‌تبار فیروزجانی، ۱۳۹۸، ص. ۵۴). نوشتار حاضر ضمن اشاره به یافته‌های این حوزه، به تحلیل وسیع‌تری از جایگاه اقتصادی برخی ابواب عبادی همانند خمس و زکات، قرض‌الحسنه؛ همچنین جایگاه عقود مشارکتی بانکی و آثار برخی دیگر، در زمینه پیشگیری یا تقلیل روند کیفری پرونده‌ها پرداخته است.

مفهوم‌شناسی

پیشگیری جامعه‌مدار

یکی از شاخصه‌های پیشگیری اجتماعی، توجه عمده به طراحی محیط و ساماندهی محیط‌های نامناسب و بهبود شرایط اقتصادی است. پیشگیری جامعه‌مدار تلاشی است برای کاهش عوامل جرم‌زا، به‌ویژه عواملی که از نظر اقتصادی بر ارتکاب جرم مؤثر هستند (نجفی ابرندآبادی، ۱۳۸۳، ص. ۵۷۰).

عناصر مرتبط با پیشگیری جامعه‌مدار

۱. فقر

فقر در دو حالت بیان می‌شود: فقر مطلق که از طریق خط فقری که به‌عنوان تأمین حداقل هزینه‌های لازم در زندگی برای کسب رضایت در تأمین سلامت و بهداشت تعریف می‌شود. فقر نسبی که در این حالت، فرد حداقل‌ها را دارد، لکن نسبت به سایر گروه‌های درآمدی جامعه، فقیر محسوب می‌گردد (صادقی و

همکاران، ۱۳۸۹، ص. ۵۷). تبیین رابطه فقر و محرومیت با بزهکاری همواره مورد توجه جرم‌شناسان و آسیب‌شناسان اجتماعی بوده است. واقعیت این است که فقر و محرومیت، زمینه برخی رفتارهای ناهنجار اجتماعی را فراهم می‌کند و در کنار سایر شرایط و زمینه‌های فردی و اجتماعی می‌تواند موجب انحراف و کجروی شود. به همین دلیل همواره رفع فقر و محرومیت یکی از راه‌های کاهش جرم معرفی شده است. دولت‌ها نیز یکی از اهداف توسعه همه‌جانبه را توزیع عادلانه ثروت و رفع فقر و محرومیت می‌دانند و در این راستا برنامه‌هایی را به مورد اجرا می‌گذارند (خسروشاهی، ۱۳۸۸، ص. ۲۴۸). از منظر حقوق جزا و جرم‌شناسی، فقر یکی از عوامل مهم و تأثیرگذار در ارتکاب جرم، به‌ویژه جرایم علیه اموال مثل سرقت و علیه اشخاص مانند قتل و حتی وقوع انقلاب‌ها می‌باشد. مکاتب حقوقی سوسیالیستی و تحقیقی بر این مسئله تأکید داشته‌اند. از نظر مکتب سوسیالیسم، جرم خصیصه نظم دنیای سرمایه‌داری است و از این جهت امری محتوم در جامعه سرمایه‌داری می‌باشد (نجفی ابرندآبادی، ۱۳۸۷، ص. ۲۵۳). انریکو فری، یکی از مؤسسان مکتب تحقیقی، معتقد است که هنگام بروز هر بزه خاص، یکی از عوامل بر عوامل دیگر فزونی و برتری دارد، ولی امتزاج و ترکیب چند عامل از جمله عامل اجتماعی و اقتصادی همچون فقر برای وقوع بزه ضروری است (صانعی، ۱۳۸۲، ص. ۱۱۵).

۲. نابرابری اقتصادی و درآمدی

علاوه بر فقر، یکی از مهم‌ترین عوامل اقتصادی جرم‌زا، نابرابری اقتصادی و درآمدی است. نابرابری اقتصادی عمدتاً از طریق نابرابری درآمدی مورد ارزیابی قرار می‌گیرد. نابرابری درآمدی نیز همانند فقر براساس تعداد افراد ثروتمند به تعداد افراد فقیر تعریف می‌شود. تفاوت بین نابرابری درآمدی و اقتصادی با فقر در این است که نابرابری مربوط به روش توزیع ثروت در جامعه است، درحالی‌که فقر، مقدار کل ثروت را براساس تعداد افرادی که درآمدشان کمتر از خط فقر است نشان می‌دهد (صادقی و شفاقی شهری، ۱۳۸۴، ص. ۶۷). مارکس پدیده جرم را ناشی از ناهنجاری اقتصادی و در یک کلام بی‌عدالتی اقتصادی می‌دانست. مکتب حقوقی سوسیالیست او، جامعه اشتراکی را به‌عنوان جامعه‌ای ایده‌آل معرفی کرد، لکن باید توجه داشت که از نظر محققان جرم‌شناس، در بروز جرم، مجموعه‌ای از عوامل پیچیده زیستی-روانی-اجتماعی دخالت دارند (نجفی ابرندآبادی، ۱۳۹۱، ص. ۴۷۳).

۳. بیکاری

بیکار کسی است که توانایی و تمایل به کار کردن را داشته باشد، اما قادر به یافتن کار و شغل نمی‌شود (فرجی، ۱۳۸۸، ص. ۲۳۹). به نظر می‌رسد یکی از مهم‌ترین و اثرگذارترین عوامل ایجاد جرم، پدیده بیکاری (و وضعیت نامناسب بازار کار) باشد؛ زیرا بیکاری سبب فقر، نابرابری درآمدی، مهاجرت، اختلاف خانوادگی و... می‌شود. بدیهی است افراد هویت خود را در موقعیت کاری که دارند جست‌وجو می‌کنند و هرگاه برای تمام افراد جویای کار، شغلی یافت شود، آنگاه انگیزه برای بروز جرم و جنایت کاهش می‌یابد. از نظر دورکیم، در شرایطی که جامعه دچار بحران بیکاری است و به‌واسطه ضعف معیارهای اخلاقی ناشی از فشار این پدیده، حالت آنومی

پدید می‌آید و باعث از بین رفتن امنیت و نظم موجود و فردگرایی افراطی می‌گردد. در بحران ناشی از بیکاری، افرادی که دچار محرومیت شده‌اند، به‌سوی ناامیدی سوق پیدا می‌کنند و در نومییدی دست به شورش، ضرب و جرح و اهانت به حاکمیت می‌زنند. فقدان همبستگی و وفاق در چنین جامعه‌ای، بروز کشمکش و ستیزهای اجتماعی را تسهیل می‌کنند (ولد و همکاران، ۱۳۸۸، صص. ۱۵۶-۱۵۷). براساس تحقیقاتی که بین دو جنگ جهانی اول و دوم در آلمان انجام شد، رابطه بین سرقت و بیکاری به خوبی آشکار شد. گزارش‌های مشابه هم از هلند و ایالات متحده آمریکا این نظر را تأیید می‌کند (کی‌نیا، ۱۳۹۸، ج. ۲، ص. ۱۸۶).

مفهوم‌شناسی نهادهای فقهی مرتبط با پیشگیری جامعه‌مدار

خمس و زکات

زکات از ماده «زکی»، در لغت به معنای «افزون شد» و «پاکیزه گردید» آمده است. در اسلام، از آن نظر به مالیات مخصوص، زکات گفته شده که وسیله افزون شدن و رشد یافتن اموال آنان است (سیاح، ۱۳۸۷، ج. ۱، ص. ۶۴۰). از پاک شدن اموال و افزایش اموال فردی که بگذریم، می‌توان گفت که زکات و کلاً مالیات‌ها و شبه مالیات‌ها سبب پاکی و پیشگیری از جرایم در سطح جامعه هم خواهند گردید و همین نکته نقش پیشگیرانه این نهادها را بیان می‌کند. خمس در لغت به معنای یک‌پنجم است و در اصطلاح شرعی، مالیاتی معادل یک‌پنجم می‌باشد که شریعت، آن را در مواردی تعیین کرده است.

وقف

در لغت به معنای ایستادن، ماندن و آرام گرفتن است (ابن منظور، ۱۴۱۴ق، ج. ۹، ص. ۳۵۹). در اصطلاح فقهی و حقوقی، وقف «تحبیس عین و تسبیل منفعت» تعریف شده است. منظور از حبس نمودن عین مال، نگهداشتن عین مال از نقل و انتقال و همچنین از تصرفاتی است که موجب تلف عین می‌گردد، زیرا مقصود از وقف، انتفاع همیشگی موقوف‌علیهم از مال موقوفه است و بدین جهت هم آن را وقف گفته‌اند. منظور از تسبیل منافع نیز واگذاری منافع در راه خداوند و امور خیریه اجتماعی می‌باشد (امامی، ۱۳۹۳، ج. ۲، ص. ۶۸).

قرض

در لغت به معنای قطع کردن است و زمانی گفته می‌شود فرد به دیگری قرض داده، که مالش را از خود جدا کرده و به او داده باشد (ابن منظور، ۱۳۸۹، ج. ۷، ص. ۲۱۶؛ حلی، ۱۴۰۳ق، ج. ۲، ص. ۶۱). در اصطلاح فقهی و حقوقی، قرض عبارت است از «تملیک مال به دیگری، به شرطی که قرض‌گیرنده ادای خود آن مال یا مثل آن و یا قیمت آن را ضامن شود و تعهد کند.» در عقد قرض شرط زیاده، جایز نیست، بنابراین بدون ربا بودن شرط اساسی جواز عقد قرض است (ابراهیمی و باغستانی میبیدی، ۱۳۹۰، ص. ۸۱؛ شهید ثانی، ۱۴۱۰ق، ج. ۴، ص. ۱۶).

عقود مشارکتی

به مجموعه عقود همچون مشارکت مدنی، مشارکت حقوقی، مضاربه، مزارعه و مساقات در سیستم بانکداری و اقتصادی، عقود مشارکتی اطلاق می‌شود (جندقی میبیدی، ۱۳۸۷، صص. ۹-۱۰).

آثار و هزینه‌های جرم

بدیهی است که بروز و گسترش جرم در یک جامعه، اثرهای زیانباری را به‌ویژه به لحاظ اجتماعی خواهد داشت. آثار جرم منجر به تقبل هزینه‌هایی از سوی اجتماع می‌گردد که به‌طور کلی می‌توان آن را در یک تقسیم‌بندی، به سه گروه کلی تقسیم کرد:

۱. هزینه‌هایی که قبل از بروز جرایم ایجاد می‌شوند.
 ۲. هزینه‌هایی که به هنگام بروز جرایم حاصل می‌شوند.
 ۳. هزینه‌هایی که پس از بروز جرم به وجود می‌آیند.
- برای بهتر نشان دادن این هزینه‌ها از شکل زیر کمک می‌گیریم که در آن فلوجارت روابطی که منجر به ایجاد هزینه‌های جرم می‌گردد، مشخص شده است.
- همان‌طور که از این فلوجارت مشخص است، جامعه برای کاهش میزان جرم و جنایت، ناچار به تحمل هزینه‌های متعددی توسط بخش خصوصی و بخش عمومی است. بخش خصوصی با هدف تأمین امنیت خود، در تلاش است با به‌کارگیری سیستم‌های جدید و پیشرفته امنیتی و نیروی کار (مانند محافظان)، خود را از گزند آسیب‌های احتمالی در امان نگاه دارد. علاوه بر هزینه‌های مستقیم مذکور، بخش خصوصی باید هزینه‌های غیرمستقیمی نیز بپردازد که اهم آن‌ها عبارت‌اند از:

- الف) نقل مکان به مکان‌های امن‌تر که می‌تواند هزینه‌بر باشد.
 - ب) پرهیز از سپری نمودن اوقات فراغت در خارج از خانه.
 - ج) افزایش تمایل به بیمه‌های خاصی مانند بیمه سرقت.
 - د) کاهش قیمت منازل در محل‌هایی که جرم‌خیزترند.
 - ه) کاهش سرمایه‌گذاری به‌خاطر تأثیر جرم بر افزایش ریسک (خطر).
 - و) کاهش کیفیت زندگی به‌خاطر ایجاد رعب و وحشت.
- از سوی دیگر، دولت یا بخش عمومی با توجه به وظیفه تأمین امنیت جامعه، ناچار است از طریق صرف هزینه در اموری مانند پلیس، بازآموزی و حتی آموزش و غیره در جهت کاهش جرم در جامعه تلاش کند. در این میان، بدیهی است که صرف هزینه در امور جنایی از سوی دولت موجب می‌شود که سهم هزینه‌های دیگری مانند آموزش، بهداشت و یا عمران کاهش یابد که این امر خود نشان‌دهنده هزینه فرصت از دست‌رفته هزینه‌های انتظامی است. از طرف دیگر، ارتکاب هر جرمی مستلزم صرف هزینه نیروی کار و سرمایه‌ای است که به‌سمت آن سوق داده می‌شود. بنابراین بخش دوم هزینه‌های جرم به هنگام وقوع آن به وجود می‌آید و سرانجام پس از وقوع جرم نیز هزینه‌های متعددی حاصل می‌شود که برخی از آن مربوط به قربانیان است (مانند از بین رفتن سرمایه‌های فیزیکی و انسانی)، و بخش بسیار مهم آن به هنگام دستگیری مجرمین ایجاد می‌شود (مانند هزینه‌های مربوط به دادگاه‌ها و زندان‌ها). همچنین می‌توان هزینه‌های بلندمدت دیگری نیز برای خانواده‌های قربانیان و مجرمین به لحاظ آثار احتمالی آن در آینده برشمرد. بدین ترتیب می‌توان هزینه‌های بالقوه ناشی از جرم را به‌صورت زیر خلاصه نمود:

۱. تمامی هزینه‌های فرصت ناشی از زمان‌های اختصاص یافته به جرم (توسط مجرمان، قربانیان و یا سیستم‌های نظارت و نگهداری)؛
۲. هزینه‌های مستقیم امنیتی، پلیسی؛
۳. هزینه‌های مستقیم بخش خصوصی؛
۴. تأثیر بر سایر بازارها از جمله بر بازار کار؛
۵. تأثیر بر کیفیت زندگی خانوارها؛
۶. از دست دادن یا از بین رفتن اموال و افراد؛
۷. از دست دادن قربانیان و منافع آتی آن‌ها؛
۸. هزینه‌هایی که سیستم نگهداری از مجرمان (زندان‌ها) متحمل می‌شوند؛
۹. تأثیر بلندمدت و آتی بر خانواده‌های مجرمان و قربانیان (حسینی‌نژاد، ۱۳۸۴، صص. ۳۸-۴۰).

پیشگیری در فقه

گرچه در متون فقهی بخش خاصی تحت عنوان پیشگیری از جرم و جنایت وجود ندارد، لکن با استنباط و دسته‌بندی کلیه مطالب مرتبط با این حوزه، می‌توان گفت که دین مبین اسلام در زمینه پیشگیری از جرم شامل دو مرحله است: مرحله نخست به معرفی و پیشگیری از عوامل عمومی همه جرایم می‌پردازد که این مرحله را «پیشگیری اولیه» نیز نام نهاده‌اند و مترادف پیشگیری ابتدایی می‌باشد. در مرحله بعد به تبیین عوامل خصوصی جرم پرداخته و متعاقباً راهکارهای پیشگیری از همان دسته از جرایم را بیان کرده، که این مرحله را «پیشگیری ثانویه» یا اختصاصی می‌نامند (کی‌نیا، ۱۳۹۸، ص. ۱۳۴).

اسلام با اینکه پیشگیری وضعی را نفی نمی‌کند، تأکید اصلی را بر پیشگیری اجتماعی قرار می‌دهد. جوهر تعالیم انبیاء، پرورش انسان‌هایی است که ذاتاً خوب و شایسته باشند، نه اینکه به‌دلیل موانع خارجی مرتکب جرم و گناه نشوند (توسلی و صادقی، ۱۳۹۴، ص. ۴۹). پیشگیری اجتماعی به دو قسمت «پیشگیری اجتماعی رشدمدار» و «پیشگیری اجتماعی جامعه‌مدار» تقسیم می‌شود. پیشگیری اجتماعی جامعه‌مدار در تلاش است تا با اتخاذ تدابیر و اقدامات مناسب برای از بین بردن یا کاهش عوامل جرم در محیط اجتماعی (مثل ایجاد مسکن، فرصت‌های شغلی، از بین بردن فقر، ایجاد مکان‌های تفریحی یا احداث فضای سبز و نظایر این‌ها) در پیشگیری از بروز بسترهای جرم و جنایت گام بردارد؛ اما پیشگیری اجتماعی رشدمدار به دنبال آن است تا با شناسایی عوامل خطر، تقویت حمایتی و مداخله زودرس، به‌ویژه در مورد اطفال و نوجوانان، از ارتکاب بزهکاری پیشگیری نماید (نجفی ابرندآبادی، ۱۳۸۱، ص. ۵۴).

پیشگیری در فقه و حقوق

حقوق به‌دلیل جنبه الزام‌آور بودن اجتماعی آن، دیگر سخن از مستحبات و مکروهات و همچنین مباحات ندارد یا به‌ندرت از آن‌ها سخن به میان می‌آورد (کاتوزیان، ۱۳۹۹، ص. ۵۲). با توجه به همین مسئله؛ عقود اعم از معین

و غیرمعین هم در حوزه فقه و هم در حیطه حقوق، دارای جایگاه مشترکی است. در اینجا سخن از عقود است که ظرفیت‌های قابل توجهی را در زمینه زدودن بسترهای اجتماعی و اقتصادی جرم ایجاد می‌کنند.

وقف

وقف دارای آثار اجتماعی و اقتصادی فراوانی است. با مطالعه دقیق نهاد وقف در اسلام، می‌توان اهداف گوناگونی مانند: تأمین اجتماعی نیازهای طبقات فقیر جامعه و نسل‌های آینده، کمک به بهداشت جامعه، تهیه و تأمین بسترهای رشد علمی و فرهنگی جامعه، افزایش سطح معرفت دینی جامعه و نهادینه ساختن دینداری و... را از تأسیس این نهاد مهم دریافت. در اینجا ما به تناسب بحث فقط به گوشه‌ای از نقش وقف یعنی تأمین عدالت اجتماعی که از نوع پیشگیری اولیه از جرم می‌باشد، می‌پردازیم. ناگفته نماند این نهاد می‌تواند پیشگیری‌های دیگری، هم در زمینه ارتکاب جرم، داشته باشد؛ چراکه در یک تقسیم‌بندی که براساس مدل پزشکی وارد جرم‌شناسی شده، وقف می‌تواند در سه سطح مثل پیشگیری از بیماری‌ها، از جرایم پیشگیری نماید. سطح نخست به همه افراد جامعه تعلق دارد؛ و می‌تواند افزایش امنیت عمومی جامعه، ایجاد فضای محیطی و شهری مناسب برای پیشگیری از جرم، گسترش و تقویت فرهنگ تعامل و وفاق اجتماعی، تأمین عدالت اجتماعی و گسترش شعائر و تعالیم اسلامی را پوشش دهد. از جمله کارکردها و البته بیشترین کارکرد وقف در جامعه اسلامی، کمک به ترویج فرهنگ اسلامی و ارتقای شعائر دینی و افزایش سطح معرفت و باورهای آحاد جامعه اسلامی است. تحقیقات نشان داده، در مجموع ۵/۷۳ درصد بزهداران، در ایران شناخت ابتدایی و ساده نسبت به مذهب نداشتند (حاجی‌ده‌آبادی، ۱۳۸۸، صص. ۵۲-۵۳). سطح دوم به افراد در معرض خطر بیماری اختصاص دارد؛ چراکه اقدامات نوع اول، به دلیل تفاوت‌های فردی و نیز تفاوت‌های اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی معناداری که در جامعه وجود دارد و نیز زمان قابل توجهی که می‌طلبد تا تأثیر خویش را در جامعه گذارد برای کاهش نرخ جرم در جامعه کفایت نمی‌کنند. بیماران روانی نظیر پارانوئا، سیکلوتیمی‌ها، دختران فراری و کودکان پرخاشگر و سرکش و کسانی که در اوج بلوغ جنسی به سر می‌برند از این دسته‌اند. تأمین امنیت لازم برای زنان مطلقه یا فراری از خانه، وقف برای تأمین امنیت و آسایش غریبان و مهاجران در این سطح قرار می‌گیرند. در نهایت، سطح سوم به مصون‌سازی بیماران در قبال ابتلای مجدد به بیماری می‌پردازد. پیشگیری نوع سوم شامل اقدامات و تدابیری است که مخاطب آن‌ها کسانی است که با وجود اقدامات پیشگیرانه نوع اول و دوم به ورطه بزهداری کشیده شده‌اند. امروزه دانش بزهدیده‌شناسی، افزون بر اقدامات پزشکی، بر ضرورت کمک‌های قضایی، خدمات مشاوره‌ای و روان‌پزشکی به بزهدیدگان تأکید می‌کند. پذیرش بزهدیده، آگاه ساختن او به حقوق خود در طرح دعوای کیفری، ارائه وکیل تسخیری و فراهم کردن امنیت وی در فرآیند دادرسی از جمله حقوق بزهدیدگان است که در قوانین و مقررات باید به رسمیت شناخته شود؛ بنابراین کمک به بزهدیدگان در طرح شکایت کیفری، نقش وقف در اصلاح و درمان مجرمان و همچنین نقش آن در کاهش جمعیت زندان و اثرات ناشی از زندان بر زندانی و خانواده‌اش از جمله کارکردهای این نهاد مترقی در پیشگیری نوع سوم‌اند. همچنین برای پیشگیری سطح دوم می‌توان از موقوفات جهت ازدواج جوانان

و برای سطح سوم، می‌توان از موقوفات جهت پرداخت بدهی بدهکارانی که به زندان افتاده‌اند، نام برد. وقف وسیله‌ای برای تکافل مادی اعضای جامعه اسلامی و ایجاد توازن و از جمله تنظیم‌کننده حیات اجتماعی است. برخی از محققان با اشاره به کارکردهای اقتصادی وقف، نقش آن را در تأمین اجتماعی جامعه و برطرف ساختن مفاسد اجتماعی تبیین کرده‌اند حاجی‌ده‌آبادی، ۱۳۸۸، صص. ۵۲-۵۳). نکته‌ای که ذکر آن در پایان این بحث خالی از فایده نیست؛ تأکید بر جایگاه وقف در پیشگیری رشدمدار است که با مطالعه وقف‌نامه‌های گوناگون می‌توان موارد فراوانی را از این نوع را تبیین کرد. چنان‌که گفته شد پیشگیری رشدمدار هم یکی از زیرشاخه‌های پیشگیری اجتماعی است که متمرکز بر کودکان و نوجوانان در معرض خطر بوده و هدف از آن مداخله در دوره‌های مختلف رشد اطفال و نوجوانان بزهکار، منحرف یا در معرض بزهکاری به‌منظور پیشگیری از مزمن شدن و تکرار شدن بزهکاری آن‌ها در آینده (دوران بزرگسالی) است (بیرانوند و همکاران، ۱۳۹۹، ص. ۹۹).

جایگاه قرض‌الحسنه و عقود بانکی

در قرآن کریم آیاتی چند به موضوع دین یا قرض حسن اشاره دارد و آن را در ردیف ارزش‌هایی چون صدقه، انفاق، نماز و زکات مطرح کرده است. مثلاً آیه «اقیموا الصلاه و اتوا الزکاه و اقرضوا الله قرضاً حسناً» (مزل/ ۲۰) همین امر را می‌رساند. همان‌گونه که نماز عامل مهم و تأثیرگذاری بر تعالی روح و تقرب بنده به خدای خویش و در بُعد اجتماعی، ریشه‌کن شدن زشتی و فحشا از سطح جامعه است، قرض و صدقه و انفاق نیز در کارکرد اقتصادی همین آثار را دارند و ضمن آنکه موجب تقرب به خداوند متعال می‌گردند، در ریشه‌کن کردن فقر، تعدیل ثروت و توازن اقتصادی در سطح جامعه، همچنین رفع نیاز افراد بسیار مؤثرند (رفیعی، ۱۳۸۵، ص. ۶۱). در قرض‌الحسنه، ثروتمندان بخشی از درآمد قابل تصرف خود را جدا می‌کنند و در یک دوره زمانی معین به فقیران اختصاص می‌دهند. با چنین نگرشی می‌توان گفت: در قرض‌الحسنه، نوعی انتقال واقعی قدرت خرید به گروه‌های کم‌درآمد و خرج کردن آن در اقتصاد ملی وجود دارد. البته این روند زمانی در تحقق عدالت اجتماعی، آثار مثبت از خود بر جای می‌نهد که باید با کشش‌پذیری عرضه و قابلیت ظرفیت تولیدی آزاد، در زمینه کالاهای ضروری همراه باشد؛ وگرنه با بالا رفتن تقاضا برای این کالاهای، سطح قیمت‌ها فزونی می‌یابد و آثار توزیعی قرض خنثی می‌شود (هادوی‌نیا، ۱۳۸۲، ص. ۳۸۶). با توجه به اهداف دولت اسلامی در زمینه عدالت اجتماعی، دولت موظف است چنین قابلیت‌هایی را پدید آورد. قرض‌الحسنه یکی از راه‌های تحقق هدف‌های بندهای ۲ و ۹ اصل ۴۳ قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران است که می‌تواند از راه رفع احتیاج‌های اشخاص حقیقی مانند اشتغال‌زایی برای بیکاران جویای کار، هزینه‌های ازدواج، تهیه جهیزیه، درمان بیماری، تعمیرات مسکن، کمک‌هزینه تحصیل فرزندان، کمک برای ساختن مسکن و دیگر نیازهای ضروری زندگی، مفید واقع شود (ابونوری و قاسمی تازه‌آبادی، ۱۳۸۶، ص. ۱۴۹). قرض برخلاف مالیات، سبب انتقال اختیارات درآمد افراد به دولت نمی‌شود. نتایج حاکی از آن است که فعالیت صندوق‌های قرض‌الحسنه، با فرض ثابت ماندن دیگر عامل‌ها، در اکثر استان‌های کشور اثر کاهشی بر نابرابری توزیع درآمد داشته است (ابونوری و قاسمی تازه‌آبادی، ۱۳۸۶،

صص. ۱۳۹ و ۱۵۸). بنابراین نقش عقد قرض در پیشگیری از جرایم با واسطه و با اثرگذاری بر متغیرهایی همچون فقر، رفع معضل بیکاری، کاهش نابرابری در توزیع درآمد و تعدیل ثروت اغنیاء، صورت می‌گیرد.

نقش قرض علاوه بر صورت مجزا و خارج از نظام بانکداری می‌بایست در داخل نظام بانکداری همراه دیگر عقود، به‌جهت تأثیر مضاعفش مورد بررسی قرار گیرد. جایگاه عقود قرض‌الحسنه، شرکت، مضاربه، مزارعه، مساقات، در نظام بانکداری اسلامی یکی از مسائلی است که در حوزه پیشگیری از جرم به‌ندرت بدان توجه می‌شود درحالی‌که کارکردهای گسترده این نظام به‌مراتب عالی‌تر و اثرات مضاعفی در خشکاندن بسترهای اجتماعی و اقتصادی جرایم خواهد گذاشت. گزاره نیست اگر گفته شود بخش مهمی از حیات و دوام اقتصادی هر کشوری در گرو نظام بانکداری و همچنین ارتباط با بانک‌های دیگر کشورهاست. عقد قرض‌الحسنه و دیگر عقود در نظام بانکداری، به‌دلیل انسجام این نظام و تصدی آن از طرف دولت و در حال حاضر بانک‌های خصوصی، بسیار پررنگ و قوی‌تر از نقش آن عقود در خارج حوزه بانکداری اسلامی و به‌صورت فردی و شخصی است. طبق مصوبه جلسه شورای پول و اعتبار، نوزدهم فروردین سال ۱۳۶۳ بانک‌ها در موارد زیر می‌توانند قرض‌الحسنه پرداخت کنند: الف) شرکت‌های تعاونی به‌منظور ایجاد کار؛ ب) کارگاه‌ها و واحدهای تولید متعلق به اشخاص حقیقی یا حقوقی به‌منظور کمک به افزایش تولید؛ ج) رفع نیازهای اشخاص حقیقی (هزینه‌های ازدواج، تهیه جهیزیه، درمان بیماری، تعمیرات مسکن، کمک‌هزینه تحصیلی و ایجاد مسکن در روستاها) (رفیعی، ۱۳۸۵، ص. ۶۶). با تصویب قانون عملیات بانکی بدون ربا در سال ۱۳۶۲ و اجرایی شدن آن از سال ۱۳۶۳، گرچه شکل ظاهری قانون در عمل حفظ شده و چهارچوب قانون در قراردادهای منعقد بین بانکی و مشتری نیز، کمابیش رعایت گردید؛ اما تعیین نرخ سود علی‌الحساب، که در واقع حداقل نرخ تضمینی از قبل تعیین‌شده برای سپرده‌های مدت‌دار بود، از یک سو، و نرخ ثابت تعیین‌شده در ارائه تسهیلات برای متقاضیان و صوری شدن قراردادهای منعقد فروش اقساطی، مشارکت مدنی، سلف و سایر عقود، در عمل موجب شد تا قانون به‌درستی اجرا نشود. در حقیقت نظام بانکی فعلی، که از ادغام ۳۶ بانک ربوی دوران قبل از انقلاب ایجاد شده، مناسب اجرای معاملات مصرح در قانون نیست و در اجرا شکل ربوی به خود گرفته است. ربوی شدن نظام بانکی و انحراف از اجرای قانون عملیات بانکی بدون ربا را، می‌توان یکی از دلایل رشد شدید معوقات بانکی دانست. وجود ربا در نظام بانکی، همچنین یکی از عوامل اصلی بحران‌های اقتصادی در جهان، افزایش بیکاری و کاهش رشد اقتصادی کشورها بوده است (صمصامی، ۱۳۸۸، صص. ۱۳۷ و ۱۳۸).

ربا که همان بهره یا سود ثابت است، عامل عمده وجود فقر و شکاف طبقاتی در جامعه به‌شمار می‌آید. نظام‌های بانکی که آلوده به ربا (جرم) هستند، موجب ورشکستگی واحدهای تولیدی می‌شوند و از آنجا بیکاری و فقر گسترش پیدا می‌کند؛ به علاوه سبب گران‌شدن و ایجاد تورم نیز می‌شوند که به گسترش فقر و شکاف طبقاتی می‌انجامد. یکی از مبانى عقیدتی اسلام و نظام اقتصادی مبتنی بر اصول اسلام، تحریم بلاشرط دریافت و پرداخت بهره است. بنابراین، عملیات بانکداری و مالی باید بدون بهره صورت گیرد، و اسلام روش‌هایی را برای جایگزین کردن بهره و نهادهای اقتصادی مبتنی بر آن پیشنهاد می‌کند، که از آن جمله می‌توان به عقود اسلامی به‌عنوان ابزاری کارآمد اشاره کرد. تحقق رفاه عمومی و برقراری عدالت و حمایت از حقوق اقتصادی

ملت، از اهداف نظام اقتصادی اسلام است و بدون تردید، ترسیم اجرای این نظام موجب زدودن پدیده شوم فقر (و تبعات مجرمانه آن) از سطح جامعه می‌شود. یکی از گام‌های اساسی برای تحقق این مقصود، تغییر نظام بانکی و حذف بهره از پیکره آن و استفاده از عقود اسلامی قابل تطبیق با نظام بانکداری است. به‌طور کلی عقود اسلامی در نظام بانکی به چهار گروه تقسیم می‌شوند که عبارت‌اند از: قرض الحسنه، عقود مبادله‌ای (فروش اقساطی، اجاره به شرط تملیک، سلف، خرید دین، جعاله و ضمان)، عقود مشارکتی (مشارکت مدنی (شرکت مدنی)، مشارکت حقوقی (خرید سهام شرکت‌های سهامی عام یا خاص)، مضاربه، مزارعه و مساقات) و سرمایه‌گذاری مستقیم.

سرمایه‌گذاری مستقیم از نظر آثار و نتایج، شبیه قراردادهای مشارکتی است و گاهی جزو این دسته قرار می‌گیرد. گاهی نیز دسته‌بندی این عقود به این صورت است: عقد غیرانتفاعی (قرض الحسنه)، عقود انتفاعی با سود معین (عقود مبادله‌ای) و عقود انتفاعی با سود انتظاری (عقود مشارکتی) و سرمایه‌گذاری مستقیم. تنها قرض الحسنه و عقود مشارکتی می‌توانند به کاهش فقر در جامعه کمک کنند و عقود مبادله‌ای به‌دلیل بازدهی ثابت و تعیین‌شده، عملاً سیستم بانکی را ربوی می‌کنند؛ بنابراین نمی‌توانند به ما در رسیدن به عدالت اجتماعی و اقتصادی کمک نمایند. عقودی مانند قرض الحسنه و عقود مشارکتی با داشتن ویژگی‌هایی چون مستمر بودن قراردادها، مشارکت در نتایج سود و زیان، متغیر بودن سود، اذنی بودن قرارداد و نیاز به نظارت و کنترل، باعث کاهش فقر و نابرابری‌ها شده، زمینه اشتغال و تولید را فراهم می‌آورند. در مقابل، عقود مبادله‌ای با داشتن ویژگی‌هایی همچون مقطعی بودن معاهدات، رابطه بدهکار و بستانکار، قابلیت برای نرخ‌های ثابت و از قبل تعیین‌شده، تملیکی بودن قراردادها و عدم نیاز به کنترل و نظارت، ربا و بهره و به‌تبع آن فقر، بیکاری، تورم و فاصله طبقاتی را پدید خواهند آورد. با مطالعه آمار و ارقام منتشرشده از طرف بانک مرکزی، می‌توان دریافت که با گذشت زمان، جهت‌گیری فعالیت‌های بانک‌ها در کشور ما به‌سمت به‌کارگیری عقود با بازدهی ثابت است و در این میان، فروش اقساطی که ضعیف‌ترین نوع عقود در نظام بانکی است، بیشترین رشد را داشته است. از طرفی ارائه تسهیلات از طریق عقود مشارکتی مرتب کاهش یافته و می‌توان گفت بانک‌ها عقود با بازدهی ثابت را جایگزین عقود مشارکتی کرده‌اند. علاوه بر این، عقود مشارکتی عملاً تغییر ماهیت داده‌اند و تبدیل به عقود با بازدهی ثابت شده‌اند؛ مثلاً در مشارکت مدنی بدون توجه به نتایج واقعی معامله، حداقل سود پیش‌بینی‌شده را مطالبه می‌کنند (جندقی‌میبدی، ۱۳۸۷، صص. ۲۱ و ۴). ایجاد این شرایط در واقع همان بسترسازی وقوع جرم با استفاده از سازوکارهای قانونی عملیات بانکداری بدون رباست که در عمل به روندی معکوس برای بازتولید فقر، بیکاری و نابرابری و جرایم ناشی از آن، به‌کار گرفته شده است.

اشکال اساسی و پاسخ به آن

یک اشکال اساسی و مهم به جبران محدودیت منابع عمومی دولت از طریق خمس، زکات و انفاق‌های مستحب و حتی وقف، در کاهش فقر و نابرابری، بیکاری و تعدیل ثروت و به‌تبع آن، کاهش نرخ جرایم این عوامل، این مسئله است که تأثیر همه این راهکارها، به‌دلیل اختیاری بودن و استحباب برخی از آن‌ها، کم و

ناچیز بوده، لذا هدف که در نهایت تقلیل جرایم ناشی از این جریان است، ناچیز بوده و لذا این روند کاهشی اتفاق نخواهد افتاد. بدین بیان که معروف است که بخش خصوصی با استفاده از مکانیسم بازار می‌تواند کارایی اقتصادی را تحقق بخشد، اما انگیزه کافی برای رساندن جامعه برای رساندن جامعه به یک وضعیت توزیع عادلانه درآمد را ندارد. کمک‌های اختیاری ثروتمندان به فقراء، خیرات، صدقات و امثال آن‌ها نیز به‌گونه‌ای نیست که بتواند مشکل نابرابری و توزیع غیرعادلانه را حل کند؛ زیرا در این نوع اقدامات بخش خصوصی، در چهارچوب بازار به نوعی ارتباط «سواری مجانی» وجود دارد؛ یعنی بخش خصوصی و بازار، خود را موظف به اقدام در راستای رسیدن به یک وضع توزیع عادلانه نمی‌دانند و امکان شانه خالی کردن از این موضوع برای آن‌ها وجود دارد. با توجه به شرایط توزیع درآمد در کشورهای در حال توسعه از جمله ایران، این مقوله از اهمیت بسیاری برخوردار است. در حقیقت علت نهایی چنین توزیع نابرابری در درآمدهای شخصی، در بیشتر کشورهای جهان سوم، توزیع بسیار نابرابر و الگوی بسیار متمرکز دارایی‌ها، در داخل این کشورهاست (تودارو، ۱۳۷۰، ص. ۲۵۰). در پاسخ به این اشکال مهم و اساسی باید گفت که در اسلام، خمس و زکات به‌عنوان وجوهات شرعی واجب و اتفاق‌های دیگر به‌عنوان مستحب، ذکر شده‌اند. اضافه بر این، دولت و حاکم اسلامی می‌توانند، پرداخت زکات را قانونی و الزامی نمایند. در جهان اسلام شش کشور وجود دارد که زکات را براساس قانون جمع‌آوری می‌کنند: یمن، عربستان سعودی، لیبی، سودان، پاکستان و مالزی، این شش کشورند؛ درحالی‌که هفت کشور دیگر، یعنی مصر، اردن، کویت، ایران، بنگلادش، بحرین و عراق، مؤسسات خاصی برای جمع‌آوری زکات، به‌صورت داوطلبانه ایجاد کرده‌اند. تقریباً در هر کشوری که در آن تعداد زیادی از مسلمانان وجود دارند، برخی مساجد یا سازمان‌ها یا افراد، مسئولیت جمع‌آوری و توزیع زکات را بر عهده دارند (زین‌الدین، ۱۳۷۷، ص. ۶۵). اگر اشکال شود که موارد نه‌گانه، کفایت از بین بردن فقر و نابرابری را نخواهد کرد، در پاسخ باید گفت که در این رابطه دو نظر وجود دارد: یکی از آن‌ها، دیدگاه اکثر فقهای شیعه است که زکات را منحصر در موارد نه‌گانه به‌دلیل انحصار روایات باب زکات در موارد نه‌گانه، دانسته‌اند؛ اما به نظر می‌رسد زکات منحصر در موارد نه‌گانه نباشد. دلیل این نظر دوم، حدود ۲۰ آیه در قرآن است که کمیت و کیفیت زکات در آن‌ها معین نشده است. اضافه بر اینکه در سیزده روایت کتاب وسایل الشیعه در باب زکات، به دنبال موارد نه‌گانه، ذکر شده است که پیامبر وجوب زکات را در سایر موارد، عفو کرده‌اند. در واقع اگر زکات منحصر در موارد نه‌گانه بود، عفو در بقیه موارد معنا پیدا نمی‌کرد (حر عاملی، ۱۴۱۳، ج. ۶، ص. ۳۳). و اگر اشکال شود که مالیات‌های اسلامی مثلاً زکات چه منحصر در موارد نه‌گانه و چه غیر منحصر در آن موارد نباشد، باز هم کفاف رفع فقر و نابرابری‌ها را نخواهند کرد، در پاسخ باید گفت، مالیاتی که دولت اسلامی برای تأمین هزینه‌ها، از افراد اخذ می‌کند، دو نوع است: مالیات‌های اولی، یعنی مالیاتی که در احکام اولیه اسلام معین شده و ثابت است؛ مثل خمس و زکات و مالیات‌های ثانوی یا حکومتی، که در صورت کافی نبودن مالیات‌های اولی، تعیین و اخذ می‌شود. حضرت علی (ع) به این اصل حقوقی اعتقاد داشتند که مشمولان زکات تا آنجا که فقیران مانند بقیه مردم بی‌نیاز شوند، باید زکات بپردازند. این اصل به حاکمان امکان می‌دهد که در صورت کافی نبودن مالیات‌های ثابت، با استفاده از اختیارات خود در منطقه‌الفراغ، مالیات‌های بیشتری وضع کنند. این مالیات‌ها را در اصطلاح

امروزی، مالیات حکومتی می‌نامند (صدر، ۱۳۸۲، ص. ۳۵۰). در پایان این اشکال و پاسخ باید متذکر شد که اقتصاد اسلام؛ فقه الاقتصاد، در فرآیند رفع معضل فقر و نابرابری، و به تبع آن پیشگیری از جرایم و ناهنجاری‌های اجتماعی ناشی از آن، تنها به خمس، زکات و یا انفاق‌های واجب و مستحب و حتی وقف، متکی نیست. برخی از اشکالات وارده به مالیات‌های اسلامی در نظام‌های مالیاتی دیگر، به دلیل فرارهای مالیاتی امری شایع است.

نتیجه‌گیری

بر مبنای نوشتار حاضر، علاوه بر وقف، عقود همچون قرض الحسنه، عقود مشارکتی مانند شرکت، مضاربه و... از ظرفیت‌های بالا و مدیریت‌نشده‌ای برای زدودن بسترهای جرم‌زای فقر، نابرابری‌های اقتصادی و درآمدی و تعدیل ثروت ثروتمندان در جوامع اسلامی برخوردار هستند. به نظر می‌رسد این ظرفیت‌ها در کشورها به شیوه صحیحی مدیریت نمی‌شود. این نهادها از عبادات (زکات و خمس) تا باب عقود اسلامی (وقف، قرض، شرکت، مضاربه، مزارعه و مساقات) گسترده شده است. عقود همچون قرض الحسنه هم در داخل و هم در خارج از نظام بانکداری اسلامی واجد این قابلیت گسترده برای مبارزه با فقر و نابرابری، تعدیل ثروت و معضل بیکاری‌اند. پیشنهاد می‌شود که عقود مشارکتی و قرض الحسنه در نظام بانکداری اسلامی در عمل و نه در ظاهر از حالت صوری و ربوی بیرون آمده؛ ضمانت اجرای کیفری برای بانک‌های متخلف پیش‌بینی شود. عقود مبادله‌ای همانند اجاره به شرط تملیک، فروش اقساطی، خرید دین، سلف، ضمان، جعاله چون خود زمینه‌ساز برخی بسترهای اقتصادی وقوع جرم هستند، می‌بایست در بانکداری اسلامی به صورت محدود و اندک سیاست‌گذاری شود و از خلأها و زوائد قانونی جلوگیری نمود.

منابع

- قرآن کریم.
- ابراهیمی، سجاد، و باغستانی میبدی، مسعود. (۱۳۹۰). مقایسه بانک تجاری و نهاد قرض الحسنه در حوزه تأمین مالی. ماهنامه بررسی مسائل و سیاست‌های اقتصادی، ۱۱(۱۱)، ۷۳-۸۸.
- ابن منظور، محمد بن مکرم. (۱۴۱۴ق). لسان العرب (چاپ سوم). بیروت: دار الفکر للطباعة و النشر و التوزیع - دار صادر.
- ابونوری، اسماعیل، و قاسمی تازه‌آبادی، افسانه. (۱۳۸۶). ارزیابی اثر ارزش افزوده قرض الحسنه بر توزیع درآمد (با استفاده از داده‌های پانل بین استان‌ها). فصلنامه علمی پژوهشی اقتصاد اسلامی، ۷(۲۸)، ۱۳۹-۱۶۴.
- امامی، سید حسن. (۱۳۹۳). حقوق مدنی (چاپ سی و پنجم، ج. ۱). تهران: انتشارات اسلامی.
- بیرانوند، رضا، یاراحمدی، حسین، و میلانی، علیرضا. (۱۳۹۹). تحلیل پیشگیری رشد‌مدار از جرم در نظام حقوقی ایران. فصلنامه پژوهش‌های دانش انتظامی، ۲(۲۲)، ۱۰۰-۱۲۳.
- پژوهشگاه حوزه و دانشگاه. (۱۳۸۸). مبانی اقتصاد اسلامی. تهران: سمت.
- توسلی، محمد اسماعیل. (۱۳۸۸). زکات و اثر آن بر رشد و توسعه اقتصادی. در دومین همایش مالیات‌های اسلامی (صص ۱-۱۵). قم: دانشگاه مفید.
- توسلی، محمد حسن، و صادقی، محمد امین. (۱۳۹۴). آموزه‌های اسلامی پیشگیری از جرم. فصلنامه بصیرت و تربیت اسلامی، ۱۲(۳۲)، ۴۳-۷۳.
- تودارو، مایکل. (۱۳۷۰). توسعه اقتصادی کشورهای جهان سوم (ترجمه غلامعلی فرجادی). تهران: کوهسار.
- جندقی میبدی، فرشته. (۱۳۸۷). رابطه عقود اسلامی در سیستم بانکی با کاهش فقر. در همایش اقتصاد اسلامی (صص ۱-۲۲). مشهد: دانشگاه فردوسی مشهد، دانشکده علوم اداری و اقتصاد.
- حاجی تبار، فیروزجانی، حسن. (۱۳۹۸). نقش نهادهای مذهبی در پیشگیری از جرم: چالش‌ها و راهکارهای مقابله با آن. فصلنامه پژوهش‌های فقه و حقوق اسلامی، ۱۵(۵۶)، ۴۷-۶۸.
- حاجی ده‌آبادی، محمدعلی. (۱۳۸۸). نقش وقف در پیشگیری از بزهکاری و بزه‌دیدگی. فصلنامه حقوق اسلامی، ۶(۲۲)، ۳۷-۶۴.
- حر عاملی، محمد بن حسین. (۱۴۱۳ق). وسائل الشیعه. بیروت: دار إحياء التراث العربی.
- حسینی‌نژاد، مرتضی. (۱۳۸۴). بررسی علل اقتصادی جرم در ایران با استفاده از یک مدل تلفیقی؛ مورد سرقت. مجله برنامه و بودجه، ۹۵(۹۵)، ۳۵-۸۱.
- حلی (محقق)، جعفر بن شیخ حسن. (۱۴۰۳ق). شرایع الإسلام (چاپ سوم). قم: مؤسسه آل البيت لإحياء التراث.
- خسروشاهی، قدرت‌اله. (۱۳۸۸). پیشگیری ثانویه از جرم و انحراف در آموزه‌های قرآن. فصلنامه علمی پژوهشی رفاه اجتماعی، ۹(۳۴)، ۲۴۵-۲۷۴.
- رفیعی، رمضانعلی. (۱۳۸۵). قرض الحسنه در فقه اسلامی و نظام بانکی. ماهنامه مریبان، ۶(۲۱)، ۵۸-۷۶.
- زراعت، عباس، و حاجی‌زاده، حمیدرضا. (۱۳۸۸). آشنایی با قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران. تهران: دانش‌پذیر.
- زین‌الدین، طیب. (۱۳۷۷). زکات و کاهش فقر در جهان اسلام (ترجمه محمد عباس‌پور). مجله مشکوه، ۵۸(۵۸)، ۵۱-۸۸.

- سبحانی، حسن، و مهربانی، وحید. (۱۳۸۶). بررسی تأثیر انفاق بر نابرابری درآمدها در ایران. فصلنامه علمی پژوهشی اقتصاد اسلامی، ۷(۲۷)، ۲۳-۴۴.
- سیاح، احمد. (۱۳۸۷). فرهنگ بزرگ جامع نوین (چاپ هفتم). تهران: انتشارات اسلام.
- شهید ثانی، زین‌الدین بن علی. (۱۴۱۰ق). الروضه البهیة فی شرح اللمعة. قم: المكتبة الداوری.
- صادقی، حسین، و همکاران. (۱۳۸۴). تحلیل عوامل اقتصادی اثرگذار بر جرم در ایران. مجله تحقیقات اقتصادی، ۶۸(۶۸).
- صادقی، حسین، و همکاران. (۱۳۸۹). اقتصاد جرم و جنایت. تهران: نور العلم.
- صانعی، پرویز. (۱۳۸۲). حقوق جزای عمومی. تهران: طرح نو.
- صدر، سید محمدباقر. (۱۳۸۲). اقتصادنا (چاپ دوم). قم: مؤسسه بوستان کتاب.
- صمصامی، حسین. (۱۳۸۹). ربا و مشکلات اقتصاد ایران. مجله معرفت اقتصادی، ۱۱(۱)، ۱۱۳-۱۴۰.
- عسگری، محمدمهدی، و کاشیان، عبدالمحمد. (۱۳۸۹). آزمون بسندگی زکات و خمس در تأمین حداقل معیشت خانوارهای نیازمند در اقتصاد ایران طی سال‌های ۱۳۸۰-۱۳۸۷. مجله معرفت اقتصادی، ۱۱(۲)، ۵-۳۴.
- فرجی، یوسف. (۱۳۸۴). کلیات علم اقتصاد. تهران: نشر بازگانی.
- کاتوزیان، ناصر. (۱۳۹۹). مقدمه علم حقوق و مطالعه در نظم حقوقی ایران. تهران: انتشارات گنج دانش.
- کمالی، محمدمهدی. (۱۳۹۴). نقش عبادات مالی در پیشگیری از جرم [پایان‌نامه حوزوی]. قم: مرکز اطلاعات و مدارک اسلامی، جامعه المصطفی العالمیه.
- کمیجانی، اکبر، و عسکری، محمدمهدی. (۱۳۸۳). تحلیل نظری آثار اقتصادی زکات و مقایسه آن با مالیه تورمی. مجله تحقیقات اقتصادی، ۳۹(۶۴)، ۷۳-۱۰۲.
- کی‌نیا، مهدی. (۱۳۹۸). مبانی جرم‌شناسی. تهران: دانشگاه تهران.
- گسن، ریموند. (۱۹۸۸). مقدمه‌ای بر جرم‌شناسی (ترجمه مهدی کی‌نیا). تهران: چاپخانه علامه طباطبائی.
- گروه پژوهشی حقوق جزا و جرم‌شناسی اداره کل پژوهش اطلاع‌رسانی. (۱۳۸۷). نقد و بررسی لایحه پیشگیری از جرم. فصلنامه اطلاع‌رسانی حقوقی، ۱۵(۱۶)، ۲۱۹-۲۴۵.
- موسایی، میثم، و کرمی، یوسف. (۱۳۸۷). نقش وجوهات شرعی در تأمین اجتماعی. مطالعات فرهنگ - ارتباطات، ۲(۹)، ۱۹۹-۲۳۳.
- نجفی ابرندآبادی، علی حسین. (۱۳۸۱). تقریرات جرم‌شناسی. قم: مجتمع آموزش عالی قم.
- نجفی ابرندآبادی، علی حسین. (۱۳۸۳). پیشگیری عادلانه از جرم. در علوم جنایی: مجموعه مقالات در تجلیل از دکتر محمد آشوری. تهران.
- نجفی ابرندآبادی، علی حسین. (۱۳۸۷). مختصر جرم‌شناسی (تدوین مجتبی جعفری). تهران: دانشکده حقوق دانشگاه شهید بهشتی.
- نجفی ابرندآبادی، علی حسین. (۱۳۹۱). تقریرات درس جامعه‌شناسی جرم. تهران: دانشکده حقوق دانشگاه شهید بهشتی.
- ؤلد، جرج، برنارد، توماس، و اسنیس، توماس. (۱۳۸۸). جرم‌شناسی نظری: گذری بر نظریه‌های جرم‌شناسی (ترجمه علی شجاعی). تهران: انتشارات سمت.
- هادوی‌نیا، علی‌اصغر. (۱۳۸۲). ارزیابی عملکرد صندوق‌های قرض‌الحسنه در ایران. در مجموعه مقالات سومین همایش دوسالانه اقتصاد اسلامی. دانشگاه تربیت مدرس.

References

The Holy Qur'an.

- Ibrāhīmī, Sajjād, & Mas'ūd Bāghistānī Maybudī. (1390 SH [2011/2012 CE]). Muqāyasah-'i bānk-i tijārī va nihād-i qarḍ al-ḥasanah dar ḥawzah-'i ta'mīn-i māli [Comparison between commercial banks and Qard al-Hasan institutions in financing]. *Māhnāmah-'i Barrasī-yi Masā'il va Siyāsāt-hā-yi Iqtisādī*, 11(11), 73–88. (in Persian)
- Ibn Manzūr, Muḥammad ibn Mukarram. (1414 AH [1993/1994 CE]). *Lisān al-'Arab* (3rd ed.). Beirut: Dār al-Fikr lil-Ṭibā'ah wa-al-Nashr wa-al-Tawzī' – Dār Šādir. (in Arabic)
- Abūnūrī, Ismā'il, & Afsānah Qāsimī Tāzah-Ābādī. (1386 SH [2007/2008 CE]). Arzyābī-yi athar-i arzish-i afzūdah-'i qarḍ al-ḥasanah bar tawzī'-i darāmad (bā istifādah az dādah-hā-yi pānil bayn-i ustān-hā) [Evaluation of the effect of Qard al-Hasan value added on income distribution (using inter-provincial panel data)]. *Faṣlnāmah-'i 'Ilmī Pizhūhish-'i Iqtisād-i Islāmī*, 7(28), 139–164. (in Persian)
- Imāmī, Sayyid Ḥasan. (1393 SH [2014/2015 CE]). *Ḥuqūq-i madanī* [Civil law] (35th ed., vol. 1). Tehran: Intishārāt-i Islāmiyyah. (in Persian)
- Bayrānvand, Riḍā, Ḥusayn Yārahmadī, & 'Alī-Riḍā Milānī. (1399 SH [2020/2021 CE]). Taḥlīl-i pīshgīrī-yi rushd-madār az jurm dar nizām-i huqūqī-yi Īrān [Analysis of developmental crime prevention in the Iranian legal system]. *Faṣlnāmah-'i Pizhūhish-hā-yi Dānish-i Intizāmī*, 2(22), 100–123. (in Persian)
- Pizhūhishgāh-i Hawzah va Dānishgāh. (1388 SH [2009/2010 CE]). *Mabānī-yi iqtisād-i Islāmī* [Foundations of Islamic economics]. Tehran: SAMT. (in Persian)
- Tavassulī, Muḥammad Ismā'il. (1388 SH [2009/2010 CE]). Zakāt va athar-i ān bar rushd va tawsi'ah-'i iqtisādī [Zakat and its effect on economic growth and development]. In *Duvvumīn Hamāyish-i Māliyat-hā-yi Islāmī* (pp. 1–15). Qom: Dānishgāh-i Mufid. (in Persian)
- Tavassulī, Muḥammad Ḥasan, & Muḥammad Amīn Šādiqī. (1394 SH [2015/2016 CE]). Āmūzah-hā-yi Islāmī-yi pīshgīrī az jurm [Islamic teachings on crime prevention]. *Faṣlnāmah-'i Baṣīrat va Tarbiyat-i Islāmī*, 12(32), 43–73. (in Persian)
- Tūdārī, Māykl [Todaro, Michael P.]. (1370 SH [1991/1992 CE]). *Tawsi'ah-'i iqtisādī-yi kishvar-hā-yi jahān-i sevvom* [Economic development in the Third World] (Gh. Farjādī, Trans.). Tehran: Kūhsār. (in Persian)
- Jandaqī Maybudī, Firishtah. (1387 SH [2008/2009 CE]). Rābiṭah-'i 'uqūd-i Islāmī dar sīstim-i bānkī bā kāhish-i faqr [The relationship between Islamic contracts in the banking system and poverty reduction]. In *Hamāyish-i Iqtisād-i Islāmī* (pp. 1–22). Mashhad: Dānishgāh-i Firdawsī-yi Mashhad, Dānishkadah-'i 'Ulūm-i Idārī va Iqtisād. (in Persian)
- Hājī-Tabār Firūzjāyī, Ḥasan. (1398 SH [2019/2020 CE]). Naqsh-i nihād-hā-yi madhhabī dar pīshgīrī az jurm; chālīsh-hā va rāhkār-hā-yi muqābalah bā ān [The role of religious institutions in crime prevention; challenges and counter-strategies]. *Faṣlnāmah-'i Pizhūhish-hā-yi Fiqh va Ḥuqūq-i Islāmī*, 15(56), 47–68. (in Persian)
- Hājī Dih-Ābādī, Muḥammad 'Alī. (1388 SH [2009/2010 CE]). Naqsh-i vaqf dar pīshgīrī az bizahkārī va bizah-dīdaḡi [The role of endowment (waqf) in preventing delinquency and victimization]. *Faṣlnāmah-'i Ḥuqūq-i Islāmī*, 6(22), 37–64. (in Persian)
- Ḥurr al-'Āmilī, Muḥammad ibn al-Ḥasan. (1413 AH [1992/1993 CE]). *Wasā'il al-Shī'ah*. Beirut: Dār Ihya' al-Turāth al-'Arabī. (in Arabic)

- Husaynī-Nizhād, Murtaḍā. (1384 SH [2005/2006 CE]). Barrasī-yi 'ilal-i iqtisādī-yi jurm dar Īrān bā istifādah az yak mudil-i talfiq; mawrid-i sariqat [An examination of economic causes of crime in Iran using a combined model; the case of theft]. *Majallah-i Barnāmah va Būdjah*, (95), 35–81. (in Persian)
- Hillī (al-Muḥaqqiq), Ja'far ibn al-Shaykh Ḥasan. (1403 AH [1982/1983 CE]). *Sharā'i al-Islām* (3rd ed.). Qom: Mu'assasat Āl al-Bayt li-Iḥyā' al-Turāth. (in Arabic)
- Khusrawshāhī, Qudrat Allāh. (1388 SH [2009/2010 CE]). Pīshgiri-yi thānaviyyah az jurm va inhīrāf dar āmūzah-hā-yi Qur'ān [Secondary prevention of crime and deviance in Quranic teachings]. *Faṣlnāmah-i 'Ilmī Pizhūhishī-yi Rifāh-i Ijtīmā'i*, 9(34), 245–274. (in Persian)
- Rafī'i, Ramaḍān-'Alī. (1385 SH [2006/2007 CE]). Qarḍ al-ḥasanah dar fiqh-i Islāmī va nizām-i bānkī [Qard al-Hasan in Islamic jurisprudence and the banking system]. *Māhnāmah-i Murabbīyān*, 6(21), 58–76. (in Persian)
- Zirā'at, 'Abbās, & Ḥamīd-Riḍā Ḥājizādah. (1388 SH [2009/2010 CE]). *Āshnāyi bā qānūn-i asāsī-yi Jumhūrī-yi Islāmī-yi Īrān* [An introduction to the Constitution of the Islamic Republic of Iran]. Tehran: Dānishpazhīr. (in Persian)
- Zayn al-Dīn, Ṭayyib. (1377 SH [1998/1999 CE]). Zakāt va kāhish-i faqr dar jahān-i Islām [Zakat and poverty alleviation in the Islamic world] (M. 'Abbāspūr, Trans.). *Majallah-i Mishkāt*, (58), 51–88. (in Persian)
- Subḥānī, Ḥasan, & Vahīd Mihrabānī. (1386 SH [2007/2008 CE]). Barrasī-yi ta'thīr-i infāq bar nābarābarī-yi darāmad-hā dar Īrān [An investigation of the effect of infaq on income inequality in Iran]. *Faṣlnāmah-i 'Ilmī Pizhūhishī-yi Iqtisād-i Islāmī*, 7(27), 23–44. (in Persian)
- Sayyāh, Aḥmad. (1387 SH [2008/2009 CE]). *Farhang-i buzurg-i jāmi'-i nuvīn* [The great modern comprehensive dictionary] (7th ed.). Tehran: Intishārāt-i Islām. (in Persian)
- Shahīd-i Thānī, Zayn al-Dīn ibn 'Alī. (1410 AH [1989/1990 CE]). *Al-Rawḍah al-bahiyyah fī sharḥ al-Lum'ah*. Qom: Al-Maktabah al-Dāwarī. (in Arabic)
- Šādiqī, Ḥusayn, et al. (1384 SH [2005/2006 CE]). Taḥlīl-i 'avāmil-i iqtisādī-yi athargudhar bar jurm dar Īrān [Analysis of economic factors affecting crime in Iran]. *Majallah-i Taḥqīqāt-i Iqtisādī*, (68). (in Persian)
- Šādiqī, Ḥusayn, et al. (1389 SH [2010/2011 CE]). *Iqtisād-i jurm va jināyat* [Economics of crime]. Tehran: Nūr al-'Ilm. (in Persian)
- Šānī'i, Parvīz. (1382 SH [2003/2004 CE]). *Huqūq-i jazā-yi 'umūmī* [General criminal law]. Tehran: Ṭarḥ-i Naw. (in Persian)
- Šadr, Sayyid Muḥammad Bāqir. (1382 SH [2003/2004 CE]). *Iqtisādunā* (2nd ed.). Qom: Mu'assasah-'i Būstān-i Kitāb. (in Arabic)
- Šamšāmī, Ḥusayn. (1389 SH [2010/2011 CE]). Ribā va mushkilāt-i iqtisād-i Īrān [Riba and the problems of Iran's economy]. *Majallah-i Ma'rifat-i Iqtisādī*, 1(1), 113–140. (in Persian)
- 'Asgarī, Muḥammad-Mahdī, & 'Abd al-Muḥammad Kāshiyān. (1389 SH [2010/2011 CE]). Āzmūn-i basandagī-yi zakāt va khums dar ta'mīn-i ḥadd-i aqall-i ma'īshat-i khānavār-hā-yi niyāzmand dar iqtisād-i Īrān ṭayy-i sāl-hā-yi 1380–1387 [Testing the adequacy of Zakat and Khums in providing minimum subsistence for needy households in Iran's economy during 2001–2008]. *Majallah-i Ma'rifat-i Iqtisādī*, 1(2), 5–34. (in Persian)

- Farajī, Yūsuf. (1384 SH [2005/2006 CE]). *Kullīyyāt-i 'ilm-i iqtisād* [Principles of economics]. Tehran: Nashr-i Bāzargānī. (in Persian)
- Kātūziyān, Nāṣir. (1399 SH [2020/2021 CE]). *Muqaddimah-i 'ilm-i huquq va muṭāla'ah dar nazm-i huquqī-yi Irān* [Introduction to the science of law and study of the Iranian legal order]. Tehran: Intishārāt-i Ganj-i Dānish. (in Persian)
- Kamālī, Muḥammad-Mahdī. (1394 SH [2015/2016 CE]). *Naqsh-i 'ibādāt-i māli dar pīshgūrī az jurm* [The role of financial acts of worship in crime prevention] [Seminary thesis]. Qom: Markaz-i Ittīlā'āt va Madārik-i Islāmī, Jāmi'at al-Muṣṭafā al-'Ālamiyyah. (in Persian)
- Kumījānī, Akbar, & Muḥammad-Mahdī 'Askarī. (1383 SH [2004/2005 CE]). *Taḥlīl-i naẓarī-yi āthār-i iqtisādī-yi zakāt va muqāyasah-'i ān bā māliyyah-'i tavarramī* [Theoretical analysis of economic effects of Zakat and its comparison with inflationary finance]. *Majallah-i Taḥqīqāt-i Iqtisādī*, 39(64), 73–102. (in Persian)
- Kay-Niyā, Mahdī. (1398 SH [2019/2020 CE]). *Mabānī-yi jurm-shināsī* [Foundations of criminology]. Tehran: Dānishgāh-i Tihrah. (in Persian)
- Gassin, Raymond [Gasān, Raymūd]. (1988 CE). *Muqaddamah'ī bar jurm-shināsī* [Introduction to criminology] (M. Kay-Niyā, Trans.). Tehran: Chāpkhānah-'i 'Allāmah Ṭabāṭabā'ī. (in Persian)
- Gurūh-i Pizhūhishī-yi Huquq-i Jazā va Jurm-shināsī-yi Idārah-'i Kull-i Pizhūhish-i Ittīlā'-Rasānī. (1387 SH [2008/2009 CE]). *Naqd va barrasī-yi lāyihah-'i pīshgūrī az jurm* [Critique and review of the crime prevention bill]. *Faṣḥnāmah-'i Ittīlā'-Rasānī-yi Huquqī*, (15–16), 219–245. (in Persian)
- Mūsāyī, Maysam, & Yūsuf Karamī. (1387 SH [2008/2009 CE]). *Naqsh-i vujūhāt-i shar'ī dar ta'mīn-i ijtīmā'ī* [The role of Sharia dues in social security]. *Muṭāla'āt-i Farhang – Irtibā'āt*, 2(9), 199–233. (in Persian)
- Najafī Abrandābādī, 'Alī Ḥusayn. (1381 SH [2002/2003 CE]). *Taqrīrāt-i jurm-shināsī* [Lectures on criminology]. Qom: Mujtama'-i Āmūzish-i 'Āli-yi Qum. (in Persian)
- Najafī Abrandābādī, 'Alī Ḥusayn. (1383 SH [2004/2005 CE]). *Pīshgūrī-yi 'ādīlanah az jurm* [Fair crime prevention]. In *'Ulūm-i jinā'ī: Majmū'ah-'i maqālāt dar tajlīl az Duktur Muḥammad Āshūrī*. Tehran. (in Persian)
- Najafī Abrandābādī, 'Alī Ḥusayn. (1387 SH [2008/2009 CE]). *Mukhtaṣar-i jurm-shināsī* [A concise criminology] (M. Ja'farī, Comp.). Tehran: Dānishkadah-'i Huquq-i Dānishgāh-i Shahīd Bihishtī. (in Persian)
- Najafī Abrandābādī, 'Alī Ḥusayn. (1391 SH [2012/2013 CE]). *Taqrīrāt-i dars-i jāmi'ah-shināsī-yi jurm* [Lectures on sociology of crime]. Tehran: Dānishkadah-'i Huquq-i Dānishgāh-i Shahīd Bihishtī. (in Persian)
- Vold, George, Thomas Bernard, & Jeffrey Snipes [Vuld, Jūrj, Tūmās Bimārd, & Jifrī Isnāyips]. (1388 SH [2009/2010 CE]). *Jurm-shināsī-yi naẓarī: Guzārī bar naẓariyyah-hā-yi jurm-shināsī* [Theoretical criminology] ('A. Shujā'ī, Trans.). Tehran: Intishārāt-i SAMT. (in Persian)
- Hādavī-Niyā, 'Alī-Aṣghar. (1382 SH [2003/2004 CE]). *Arzyābī-yi 'amalkard-i ṣandūq-hā-yi qarḍ al-ḥasanah dar Irān* [Performance evaluation of Qard al-Hasan funds in Iran]. In *Majmū'ah-'i Maqālāt-i Sivvumīn Hamāyish-i Dū-sālānah-'i Iqtisād-i Islāmī*. Tehran: Dānishgāh-i Tarbiyat Mudarris. (in Persian)